

3 Φεβρουαρίου 2018

Το επιτραχίλιο του Αγίου Νικολάου του Πλανά: επεμβάσεις συντήρησης

[Πολιτισμός](#) / [Διαχείριση μελέτη και συντήρηση πολιτισμικής κληρονομιάς](#) / [Ψηφιακή Βιβλιοθήκη](#)

[Χρήστος Καρύδης, Επίκουρος Καθηγητής](#)

Σκοπός της μελέτης είναι η περιγραφή της κατάστασης και οι επεμβάσεις συντήρησης όπου και πραγματοποιήθηκαν σε ένα από τα ενδύματα όπου χρησιμοποίησε εν ζωή ο Άγιος Νικόλαος ο Πλανάς.

Πρόκειται για ένα επιτραχήλιο του 19 - 20ου αιώνα με απλό διάκοσμο όπου παρουσίαζε αρκετές φθορές σε τοπικά σημεία λόγω της χρήσης του και των προηγούμενων στερεωτικών επεμβάσεων. Οι επεμβάσεις συντήρησης όπου επιλέχθηκαν να πραγματοποιηθούν ήταν ελάχιστες λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου υλικού, εντασσόμενο σε μια ειδική κατηγορία των Ορθόδοξων ανατολικών λειτουργικών ενδυμάτων όπως είναι τα 'λείψανα ενδύματα'. Κατά την διάρκεια του σχεδιασμού των επεμβάσεων συντήρησης λήφθηκαν υπόψη οι ελάχιστες επεμβάσεις διατήρησης όπου και είχαν επίσης πραγματοποιηθεί παλαιότερα σε άλλο δημοσιευμένο έργο, το επιγονάτιο του Αγ. Νικολάου του Πλανά όπου είναι αποθηκευμένο σε μοναστικό καθίδρυμα.

1. Σύντομο βιογραφικό του Αγ. Νικολάου του Πλανά

Ο Άγιος Νικόλαος γεννήθηκε στη Νάξο το 1851 μ.Χ., από τον Ιωάννη και την Αυγουστίνα, το γένος Μελισσουργού. Από την παιδική του ηλικία εξέφρασε την έφεση και την αγάπη του προς τα ιερά και τα όσια. Ήταν φιλακόλουθος και διακονούσε πάντοτε μέσα στον Ναό. Μετά τον θάνατο του πατέρα του ήλθε με την μητέρα του και την αδελφή του στην Αθήνα. Νυμφεύθηκε, αλλά χήρευσε σύντομα. Η πρεσβυτέρα του απεβίωσε μόλις γεννήθηκε το παιδί τους, ο Γιαννάκης, που το μεγάλωσε μόνος. Χειροτονείται διάκονος στις 28 Ιουλίου του 1879, στο Ναό της Μεταμορφώσεως της Πλάκας, και μετά από πέντε χρόνια, στις 2 Μαρτίου 1884, χειροτονείται Πρεσβύτερος στο μικρό εκκλησάκι του Αγίου Ελισσαίου, στο Μοναστηράκι όπου αναστηλώθηκε προσφάτως από το ΥΠ.ΠΟ και είναι επισκέψιμο. Διακόνησε επί 50 χρόνια περίπου (1884 - 1932), στους Ναούς του Αγίου Παντελεήμονος, κοντά στον Ιλισσό ποταμό, και του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου του λεγομένου «Κυνηγού», στη σημερινή οδό Βουλιαγμένης.

Διακρίθηκε ως απλός λειτουργός, άνθρωπος προσευχής, του οποίου η ζωή υπήρξε υπόδειγμα. Ήταν αφιλάργυρος κατά τον τρόπο και πλήρης έργων αγαθών και ελεημοσύνης. Αλησμόνητες παρέμειναν οι αγρυπνίες τις οποίες τελούσε στο ναό του Αγίου Ελισσαίου στην Πλάκα. Μαρτυρίες όπως του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη και Αλέξανδρου Μωραϊτίδου, που έψαλλαν στις αγρυπνίες τις οποίες τελούσε, εξαίρουν τη σπάνια και αγία ιερατική προσωπικότητα του. Ο άγιος, αφού έφθασε στα 82 του χρόνια κοιμήθηκε οσιακά το 1932 και θάφτηκε μπροστά στον Ναό του Αγίου Ιωάννη του Κυνηγού.

Στις 29 Αυγούστου του 1992, τα θαυματουργά λείψανα του Αγίου Νικολάου του Πλανά τοποθετήθηκαν σε ασημένια λάρνακα, που σήμερα βρίσκονται στο δεξιό κλίτος του Ναού του Αγ. Ιωάννη του Κυνηγού. Η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία ανακήρυξε και επισήμως ως άγιο τον Άγιο Νικόλαο τον Πλανά κατά την 135η

Συνοδική Περίοδο (1991 - 1992) του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ύστερα από εισήγηση του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πατρών κ.κ. Νικοδήμου, με την φροντίδα του Σεβασμιωτάτου κ.κ. Αμβροσίου.

2. Λείψανα ενδυμάτων ή υφασμάτων: μια ιδιαίτερη κατηγορία

Λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαιτερότητα του προς μελέτη ενδύματος όπου κατατάσσεται στην ειδική κατηγορία των 'λειψάνων ενδυμάτων' όπως αναφέρει ο Αγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς: 'καν γαρ τι των κτισμάτων υπό των πατέρων προσαγορευόμενης ακούσης θείον, μη δια την οικείαν φύσιν την κτίστην ούσαν ευρήσθαι νόμιζε τούτον αλλά δια την ενοικούσαν αυτώ θείαν δωρεάν του Πνεύματος...' [1]. Δηλαδή τα αντικείμενα δεν είναι θεία και ιερά αλλά επειδή χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια της λατρείας λαμβάνουν την θεία χάρη του αγίου Πνεύματος, ελκύουν την θεία Χάρη και την μεταδίδουν στους πιστούς, άρα και αυτά τα αντικείμενα αργότερα φανερώνουν και μεταφέρουν την Χάρη του Αγ. Πνεύματος.

Σε αυτή την κατηγορία των λειτουργικών ενδυμάτων συγκαταλέγεται και το επιτραχήλιο του Αγ. Νικολάου του Πλανά όπου παρουσιάζεται σε αυτή τη μελέτη.

Αυτή η ειδική κατηγορία που δεν έχει αναφερθεί από τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς ή τους ιστορικούς, πρόκειται για τα ενδύματα ή τα υφάσματα που έχουν συνδεθεί με λείψανα αγίων ή μαρτύρων π.χ. σκήνωμα του Αγ. Διονυσίου-Ζακύνθου[2], του Αγ. Σπυρίδωνος, του Αγ. Νήφωνα (Εικόνα 1) κ.α. [3] ή τα έχουν χρησιμοποιήσει πριν την αγιοποίηση τους ιερείς, επίσκοποι κ.α. δίνοντας ως παράδειγμα τον Αγ. Νεκτάριο, τον Αγ. Νικόλαο Πλανά [4] κ.α. Η συγκεκριμένη κατηγορία έχοντας δύο υποκατηγορίες συμπεριλαμβάνει τα δισδιάστατα υφάσματα που καλύπτουν τμήματα των λειψάνων (π.χ. πρόσωπο, χέρια κ.α.) και τα λειτουργικά ενδύματα που καλύπτουν το σώμα του Αγίου ή μάρτυρα ή ορισμένες φορές τα μοναχικά σχήματα ή ράσα (π.χ. Αγ. Φιλοθέη η Αθηναία, κ.α.).

Εικ. 1. Τεμάχιο από το σάκκο του Αγ. Νήφωνος που εκτίθεται στο σκευοφυλάκιο της Ι. Μ. Αγ. Διονυσίου Αγίου Όρους. (Πηγή: Karydis, C.2010:325).

Αναφορές για θαυματουργικές ιδιότητες ενδυμάτων από τα πρόσωπα που έφεραν την χάρη του Αγ. Πνεύματος, έχουμε ήδη από τους πρώτους αποστολικούς χρόνους στις Πράξεις των Αποστόλων (19:11-12). Τα σουδάρια και τα λινοειδή υφάσματα (σιμικίνθια) των αποστόλων πραγματοποιούσαν θαύματα και εξέβαλλαν δαιμόνια. Ο ευαγγελιστής Μάρκος αναφέρει ότι όταν η Βερονίκη ακούμπησε κρυφά το ιμάτιο του Χριστού θεραπεύτηκε (Μαρκ. 5:28-29).

Επίσης, τα ενδύματα του Χριστού είχαν θεραπευτικές ιδιότητες 'ως Θεού σαρκός επαπτόμενον' (P.G: τ.122,285), όπως φαίνεται και στην απεικόνιση της Μεταμορφώσεως όπου τα ενδύματα του Χριστού παρουσιάζονται λευκά όπως καταγράφει και ο ευαγγελιστής Μάρκος (Μαρκ, 9,3). Ο Άγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς ερμηνεύει το γεγονός της λαμπρότητας των ενδυμάτων με τα σημάδια της δόξης που θα λάβουν οι άνθρωποι στην άλλη ζωή και σημείο της αναμαρτησίας του Αδάμ πριν από την πτώση του.

Βλέπουμε ότι εκτός των λειτουργικών υφασμάτων και τα υφάσματα ή ενδύματα ενεργούν με την χάρη του Τριαδικού Θεού και γίνονται πηγή αγιασμού σώματος

και ψυχής [5] διότι έχουν έρθει σε άμεση επαφή με το σώμα του Αγίου, που μαζί με την πίστη των ευλαβών συνεργούν στο θαύμα.

[page_end]

3. Γενική περιγραφή του αντικειμένου

Το επιτραχήλιο είναι κατασκευασμένο από τμήματα υφασμάτων επιρραμένα μεταξύ τους (Εικόνα 2). Δεν πρόκειται για ένδυμα με πλούσιο διάκοσμο και κεντημένες παραστάσεις, είναι ένα απλό λειτουργικό ένδυμα λαμβάνοντας υπόψη την βιογραφία του Αγ. Νικολάου όπου διακρίθηκε για την ταπεινότητα και την απλότητα του ως ιερέας. Η σύντομη διαδρομή του αντικειμένου όπου και εξιστορήθηκε από τον π. Νεκτάριο Μαμαλούγκο, είναι ότι ο ιερομόναχος Χρυσανθος Αγιαννανίτης (1895-1981) [6] όπου βαπτίσθηκε από τον Αγ. Νικόλαο τον Πλανά όταν μόνασε στο Άγιο Όρος και ιερώθηκε έλαβε το επιτραχήλιο ως δώρο. Προς το τέλος του βίου του πρόσθεσε μεταλλικά κρόσσια στο κάτω σημείο του επιτραχηλίου όπου και το δώρισε στον ιερομόναχο Βαρλαάμ, ο οποίος με την σειρά του το παραχώρησε στον ανιψιό του, αγιογράφο Ελισαίο ο οποίος είναι και ο σημερινός κάτοχος του αντικειμένου.

Εικ. 2 Λεπτομέρεια ένωσης υφασμάτων στον κάμπο.

Ο κάμπος του επιτραχηλίου είναι κατασκευασμένος από κόκκινο μεταξωτό βελούδο όπου διακοσμείται με τρεις (3) μεγάλους σταυρούς, (Εικόνα 3) κατασκευασμένοι από μεταλλικά πεπλατυσμένα νήματα και με άλλους δύο (2), ίδιου τύπου στο σημείο του στήθους. Όμοια υλικά και διάκοσμο έχουν χρησιμοποιηθεί και για το περιμετρικό σειρήτι. Οι μέγιστες διαστάσεις του αντικειμένου είναι: 1.33 x 27,5εκ. Στο πίσω μέρος του τραχήλου το σημείο διακοσμείται με ένα μικρό σταυρό (Εικόνα 4). Περιμετρικά το επιτραχήλιο διακοσμείται με μεταλλικό σειρήτι. Το ένδυμα δεν φέρει διακοσμητική παρυφή και απολήγει σε μεταλλικά κρόσσια όπου είχαν τοποθετηθεί νεώτερα.

Εικ 3 Λεπτομέρεια σταυρού.

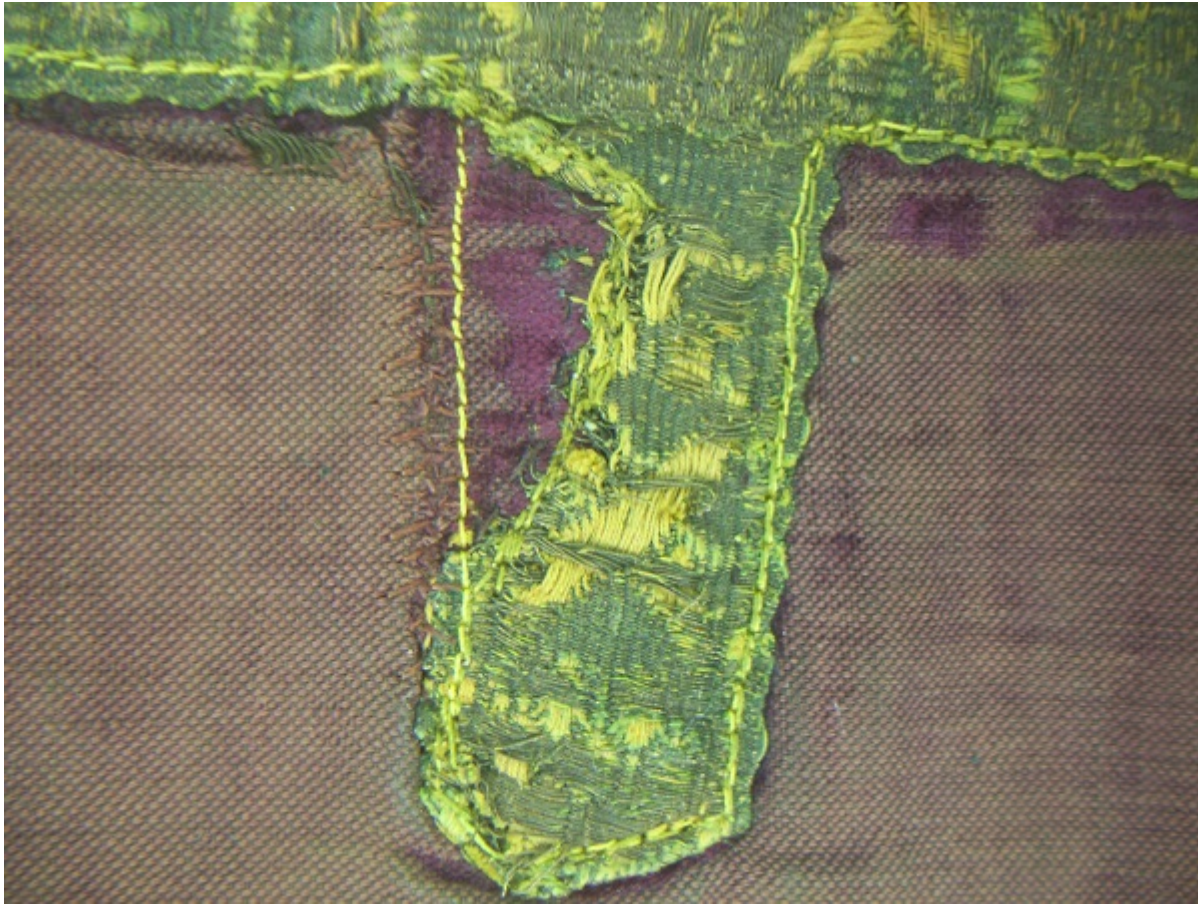
Εικ. 4 Λεπτομέρεια του σταυρού πριν την συντήρηση.

4. Κατάσταση διατήρησης

Η αρχική κατάσταση διατήρησης του ενδύματος ήταν καλή εκτός ορισμένων σημείων όπου εμφάνιζαν έντονη οξείδωση των κατασκευαστικών υλικών. Έντονες κηλίδες και επικαθήσεις παρουσιάζοντουσαν στην λαιμόκοψη και στον τράχηλο λόγω της χρήσης και των ασπασμών των πιστών. Μικρού βαθμού τσακίσεων στην επιφάνεια του κάμπου λόγω κακής αποθήκευσης. Απώλειες μεταλλικών νημάτων, ελεύθερες ίνες και ανοίγματα λόγω της χρήσης του εστιάζονται στο άνω τμήμα του επιτραχηλίου. Παρουσιάζονται μεγάλες απώλειες και φθορές στο πέλος του μεταξωτού βελούδου με αποτέλεσμα την αποκάλυψη της υφασμάτινης εσωτερικής δομής. Έντονη οξείδωση των μεταλλικών νημάτων εντονότερα παρουσιάζεται στην περιοχή της λαιμόκοψης.

Ως παλαιότερη επέμβαση καταγράφεται η τοποθέτηση νέας βαμβακερής φόδρας στην πίσω όψη, η στερέωση όλων των διακοσμητικών στοιχείων (σειρήτια, σταυροί) κατασκευασμένα από μεταλλικά νήματα με την χρήση μηχανής γαζώματος (Εικόνα 5) και κίτρινης βαμβακερής κλωστής όπως επίσης και η τοποθέτηση δύο σειρών μεταλλικών κροσσιών στο κάτω τμήμα. Η στερεωτική επέμβαση με την χρήση μηχανής γαζώματος σε ορισμένα σημεία έχει δημιουργήσει

περαιτέρω ανοίγματα και φθορές στην υφασμάτινη δομή (Εικόνα 5).

Εικ. 5 Λεπτομέρεια φθοράς του σταυρού από την παλαιότερη στερεωτική μέθοδο.

Πριν την συντήρηση του αντικειμένου το ένδυμα εκτίθεντο προς προσκύνηση στους πιστούς μόνο στην εορτή του Αγίου αλλά χωρίς να έχει τοποθετηθεί σε προστατευτική προθήκη ή να χρησιμοποιείται ειδική μεταχείριση και μεταφορά.

[page_end]

5. Επεμβάσεις συντήρησης

Αρχικά πραγματοποιήθηκε μηχανικός επιφανειακός καθαρισμός για την αφαίρεση των επιφανειακών επικαθίσεων.

Αφαιρέθηκαν στα σημεία όπου ήταν επιτρεπτό με μηχανικό τρόπο οι παλαιότερες επεμβάσεις στερέωσης που είχαν πραγματοποιηθεί με μηχανή γαζώματος διότι προκαλούσε περαιτέρω μηχανική καταπόνηση. Σε άλλα σημεία δεν αφαιρέθηκε η στερεωτική επέμβαση όπως στα νεότερα πρόσθετα μεταλλικά κρόσσια όπου είχαν τοποθετηθεί από τον Αγιαννανίτη ιερομόναχο λόγω της ιερότητας του προσώπου που τα είχε τοποθετήσει αλλά και το ότι αποτελεί πλέον ιστορικό στοιχείο (Εικόνα 6). Επίσης σε άλλα σημεία η προηγούμενη στερεωτική επέμβαση με την μηχανή

γαζώματος δεν επέτρεπε την αφαίρεση της διότι τα μεταλλικά νήματα δεν ήταν σε καλή σταθερή κατάσταση.

Εικ. 6 Τα νέα κρόσσια που είχαν τοποθετηθεί και δεν αφαιρέθηκαν κατά την διάρκεια της συντήρησης.

Συνεχίστηκε ο μηχανικός καθαρισμός με την χρήση του dry clean sponge για την

αφαίρεση των ενσωματωμένων επικαθίσεων στις επιφάνειες των μεταλλικών νημάτων.

Πραγματοποιήθηκε τοπική αφαίρεση-μείωση των λιπαρών στοιχείων και των κεριών στην επιφάνεια του βελούδινου κάμπου και των μεταλλικών νημάτων με white spirit.

Στην συνέχεια επιπεδοποιήθηκαν σημεία όπου έπρεπε να αφαιρεθούν οι τσακίσεις διότι προκαλούσαν περαιτέρω μηχανική καταπόνηση. Χρησιμοποιήθηκε ανοικτή ενεργή ύγρανση.

Τέλος, πραγματοποιήθηκαν στερεωτικές επεμβάσεις με μεταξωτό νήμα ακολουθώντας τις βελονιές 'couching' και μικρή μεγάλη 'short & long' όπου ήταν δόκιμο και εφικτό στην στερέωση των μεταλλικών νημάτων και του υφασμάτινου κάμπου (Εικόνα 7).

Εικ. 7 Λεπτομέρεια μετά την στερέωση και την επιπεδοποίηση του σημείου.

Η πρόταση για την έκθεση του επιτραχηλίου είναι η τοποθέτηση στην πίσω όψη του επιτραχηλίου Velcro® και με αυτό τον τρόπο να τοποθετηθεί πάνω σε προσχεδιασμένη βάση plexyglas®.

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες οφείλονται στον π. Νεκτάριο Μαμαλούγκο για την πρόταση και άδεια συντήρησης του αντικειμένου όπως επίσης και στους σημερινούς κατόχους του αντικειμένου.

Παραπομπές:

1. Αντιρρητικός 7,3, τ. 3ος: 463.

2. Στουπάθης, Κ και Καρύδης, Χ. 2009:83-87.

3. Βλ. περισσότερα Επίσκ. Αγαθάγγελος, και συν :2005 και Μητρ. Ιωήλ. 2010:41-50. Για το θέμα αναφορά κάνει το ιδρυτικό μέλος και γενικός γραμματέας της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας Λαμπάκης, Γ (1884) ότι κατά την διάρκεια οργάνωσης και εύρεσης έργων για το Χριστιανικό και Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών, επισκέφτηκε τη μονή Δουσίκου στα Τρίκαλα. Στραμμένος προς τα λειτουργικά υφάσματα του Αγ. Βησσαρίωνα Λαρίσης ανακάλυψε το φελόνιο του Βησσαρίωνα, από το οποίο οι μοναχοί έκοβαν μικρά κομμάτια και τα έδιναν στους προσκυνητές ως ευλογία. Τεμάχιο του ενδύματος είναι αποθηκευμένο στο ΒΧΜ, Γκράτζιου, Ο.2006:131-132. Βλ. επίσης, Καρύδης, Χ.2008: 472-485.

4. Καρύδης, Χ. 2013, <http://www.archaiologia.gr/blog>

5. Βλ. περισσότερα Αγ. Κύριλλος Α΄ Αλεξανδρείας P.G. τ. 72ος, στηλ.637.

6. Βλ. περισσότερα Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, 1956-1983:1007 - 1010. Επίσης <https://www.pemptousia.gr/2016/05/ieromonachos-chrisanthos-agiannanitis-1894-29-ma%CE%90ou-1981> και ιερομ. Χρυσάνθου Αγιαννανίτου ιερομ: 2008.

Βιβλιογραφία:

• Ιερομ. Χρυσάνθου Αγιαννανίτου. 2008. Γεροντικά ενθυμήσεις και διηγήσεις, τ. Α΄, Μώλος Λοκρίδος.

• Karydis, C.2010. The Orthodox Christian Sakkos. Ecclesiastical Garments dating to the 15th - 20th c. from the Holy Mountain of Athos. Collection Survey, Scientific Analysis & Preventive Conservation. Oxford: Archaeopress British Archaeological Reports.

• Καρύδης, Χ. 2008. Ο Σάκκος του Αγ. Νήφωνος: Ιστορία- Κατασκευή- Ανάλυση- Διατήρηση. Συλλογικός Επετειακός Τόμος επί την Συμπλήρωση Πεντακοσίων Ετών από της Κοιμήσεως του Αγ. Νήφων. Άγιον Όρος: Ιερά Μονή Αγ. Διονυσίου, σελ. 472-485.

• Φερούσης, Δ. 1997. Ο παπακαλόγερος Νικόλας Πλανάς. Αθήνα: Εκδόσεις Αστήρ Παπαδημητρίου.

• Στουπάθης, Κ και Καρύδης, Χ. 2009. Τα Επιτραχήλια του Αγίου Διονυσίου της Ζακύνθου: Καταγραφή & Προληπτική Συντήρηση, Περιοδικό Αρχαιολογία & Τέχνες, Τεύχος 111, σ. 83-87.

Δικτυογραφία

• Χ. Καρύδης, Επιγονάτιο του Αγ. Νικολάου του Πλανά: Καταγραφή & Συντήρηση, <http://www.archaiologia.gr/blog>, 10.09.2017.

• Μωυσέως μοναχού, Ιερομόναχος Χρύσανθος Αγιαννανίτης (1894 - 29 Μαΐου 1981), <https://www.pemptousia.gr/2016/05/ieromonachos-chrisanthos-agiannanitis-1894-29-ma%CE%90ou-1981>, 10.11.2017.

• Περιοδικό Πεμπτουσία, Παπα-Νικόλας Πλανάς, ο νέος Άγιος της Ορθοδοξίας, <https://www.pemptousia.gr/2014/03/papa-nikolas-planas-o-neos-agios-tis-or/>, 10.11.2017.

<http://bit.ly/2nuqtdt>